

ADİYAMAN İLİ GELENEKSEL EL ÖRGÜSÜ PATİKLER ÜZERİNE ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA*

Rabiha YILDIRIM*, Banu Hatice GÜRCÜM**

*Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, rabihayildirim(at)gmail.com,

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, banugurcum(at)gmail.com,

ÖZ

Anahtar kelimeler:
Geleneksel El
Örücülüğü, Patik,
Etnografi, Kültür,
Adıyaman

Kültür, toplumun düşünce, inanç ve değerleri ile birlikte her dönem gelişen, değişen yapısıyla bir yaşam biçimidir. Geleneksel kültürümüzün en eski ve önemli parçası olan örücülük sanatının bir dalı da el örücülüğüdür. Kullanılan malzemenin kolay sağlanabilmesi ve ucuz olması, örücülüğün her yerde rahatlıkla yapılabilmesi nedeniyle daha çok kırsal kesimde yaşayan kadınlarımızın el örücülüğü ile ilgilendiği görülmektedir. Boş zaman değerlendirme ve aileye ekonomik katkı sağlamak amacıyla örülen ev eşyaları, çeyiz eşyaları ve giyim eşyaları arasında kadınlarımız genellikle patik örmeyi tercih etmektedirler. Bir başka deyişle yaşam kültürünün bir parçası olan el örgüsü patikler Anadolu da daha çok genç kızların çeyizleri, hediyelik ve gündelik kullanım için yapılan ürünlerdir ve toplumun kültürel yapısını ve estetik beğenisini yansıtmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Adıyaman yöresi merkez ilçesine bağlı köylerde yürütülen etnografik araştırmada tespit edilen 30 adet şiş örgü patik üzerinde bulunan motif özellikleri açısından incelenerek örneklerle sunulmuştur.

AN ETHNOGRAPHIC RESEARCH ON TRADITIONAL HANDKNIT BOOTIES FROM ADIYAMAN

ABSTRACT

Keywords:
Traditional
Hand-knitting,
Bootee, Ethnography,
Culture, Adıyaman

Culture is the changing, developing way of living together with the society's opinion, belief and values each period. One branch of knitting craft which is the oldest and most important parts of our traditional culture is hand-knitting. It is seen that hand-knitting is mostly common among urban women since the materials are cheap, can be supplied easily and knitting can be done anywhere. Among the knitted goods such as household goods, dowry and clothes that are done for the spare time activity or for providing economical income for the family, women prefer mostly to knit bootees. In other words hand-knitted bootees reflect the cultural structure and the aesthetical appeal of the society. Thus, this paper intends to explain motifs on 30 needle knitted bootees found during an ethnographic field research in the central villages of Adıyaman city.

1. GİRİŞ

Kültür, insanlığın sosyal olarak nesilden nesile aktardığı maddi ve manevi ürünler bütünüdür. Toplumun düşünce, inanç ve değerleri ile birlikte her dönem değişen ve gelişen yapısıyla bir yaşam biçimidir. Bu bağlamda giyim, kuşam, yeme, içme, iletişim, saygı, sevgi, inanç, gelenek, görenek gibi hayatın her alanında insanların duygu ve düşüncelerinin yaşama yansıyan hâlidir (Göçer, 2012:50). Fransızca'dan dilimize giren kültür kelimesi, "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın ve doğal toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" olarak tanımlanmıştır (TDK: Url 1). Aman (2012:136) kültürün, sosyoloji ve sosyal antropolojinin önemli konularından birini oluşturduğunu ifade ederken, Göçer (2012:52) ise kültürün bütünleştirici ve birleştirici özelliğiyle ait olduğu toplumun insanlarını birbirine kenetlediğini belirtmektedir.

Bir toplumun kültürel alt yapısını oluşturan en canlı ve anlamlı belgeleri el sanatlarıdır. Birçok medeniyetin beşiği olan Anadolu'nun her köşesinde hâlâ bu medeniyetlerin kültürleri yaşamaktadır (Onuk, 2005:1). Giyim-kuşam, mutfak araçları, çeyizlik eşyalar, halı, kilim, çorap, patik, kuyumculuk işleri, çanak-çömlek, ahşap ürünler gibi çeşitli kullanım eşyaları el sanatları olarak tanımlanan geleneksel ürünlerdir. Geçmişten günümüze insanların günlük kullandıkları bu ürünler uzun zamanda meydana gelmiş deneyim ve birikimi yansıtmakta, kültürel sürekliliği sağlayarak tarihsel değerleri bünyelerinde taşımaktadırlar. Bu anlamda el sanatlarının, üretimiyle hayatın bir parçası olduğu ve kültür tarihi yönünden ise büyük bir değere sahip olduğu söylenebilir (Öztürk, 2013:155).

El sanatları, Anadolu'nun gelenek ve görenekleriyle iç içe, zengin teknik ve çeşitliliğe sahip geçmişten günümüze kültürel anlamda en kırılgan unsurlardan oluşmaktadır. El sanatlarının kırılganlığı, özellikle kentleşmenin ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak değişen yaşam kültürüyle birlikte bu sanatların zamanla kaybolmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde gelenek ve göreneklerin nesilden nesile sürdürülebil-

mesinde etnografik araştırmaların önemine dikkati çeken Kurt (2016:498) "Anadolu'nun bazı yörelerinde ve kırsal kesimlerinde yaşam koşullarıyla birlikte çeyiz ve düğün geleneğine bağlı olarak yaşayabilenler bu tür [etnografik] çalışmalar sonucu tespit edilmektedir" diye yazar.

Bilimsel bir açıklama çabasının bütünü olan etnografi, bir insan grubunu ya da bir grubun kültürünü anlamak ve betimlemek için nitel bir düşünceye dayanmaktadır. Bu bağlamda, araştırma konusu olan grup ya da kültürün bütünü, bileşenlerini, aralarındaki ilişkileri, kültürün mensuplarının gözünden görüp onların kültür kodlarıyla açarak anlamayı içermektedir (Kartarı, 2017: 217). Buradan hareketle bu araştırma Anadolu'da yaygın bir el sanatı olan el örücülüğünü araştırmayı hedeflemektedir. Çorapla kıyaslandığında örülmesi daha zahmetsiz olduğundan ve kullanımı çoraptan daha yaygın olduğundan günümüzde çorap yerine daha çok patik örülmektedir. Patiklerin örülme amaçları, Anadolu'nun hemen her yöresinde geçmiştekine benzer olarak devam etmektedir; Örneğin genç kızların çeyizlerine koymak, hediye etmek, süslenmek, soğuktan korunmak amacıyla örüldükleri görülmektedir. Örülme amaçlarında olduğu gibi, örülme teknikleri de geçmiştekine benzerdir; beş şiş ya da çift şiş ile geleneksel çorap tekniğindeki gibi burundan örülmeye başlanır ve iplik olarak yün, daha çok orlon iplik kullanılmaktadır.

Elde patik örme Adıyaman ilinde yaşayan bireylerin özellikle kadınların yaşam tarzıyla bütünleşen genel bir el sanatıdır. Geçmiş çok eski tarihlere dayanan Adıyaman ili ve çevresinde geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan yöre halkı geleneksel el sanatlarında özellikle el örücülüğünde etkin uygulamalara sahiptir. Günümüzde birçok yörede yapılmakta olan el örmesi patik daha çok günlük kullanım ihtiyaçlarını karşılama, çeyiz hazırlama, gelir elde etme, boş zaman değerlendirme, hobi vb. amaçlarla yapılan bir el sanatı olarak yaygın durumdadır. Bu nedenle bu araştırma Adıyaman ilinde merkez ilçeye bağlı 5 (beş) köyde yürütülen etnografik saha çalışması sırasında kaydedilen 30 adet yöresel el örgüsü patik üzerindeki motif ve bezeme özelliklerinin incelenmesini konu almaktadır.

2. GELENEKSEL EL ÖRÜCÜLÜĞÜ VE PATİKLER

İnsanlık tarihi kadar eski olan örücülük sanatı, insanlığın geçirdiği gelişim dönemlerine paralel olarak değişime uğramıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de giyim, ev eşyası, ihtiyaçların karşılanması ve süs eşyalarının yapımında kullanılan bu teknik önemini korumaktadır (Atay, 1997: 36). Malzemesinin kolay temin edilmesi ve taşınabilir olmasından dolayı örücülüğün her zaman her yerde yapılabilme özelliği vardır. Yörede yapılan el örücülüğü sadece giyim ve aksesuar olarak değil, Anadolu kadınlarının duygu ve düşüncelerini yansıtmada bir araç olmuştur (Akpınarlı ve Özkahveci, 2006: 126). Örücülük sanatı kullanılan araç ve tekniklere göre *el örücülüğü* ve *makine örücülüğü* olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. El örücülüğünde araç olarak şiş, tığ, mekik, firkete ve iğne kullanılmaktadır. El örücülüğünün bir tekniği olan şiş örücülüğü; yün, tiftik, ipek, pamuk vb. materyaller kullanılarak elde edilen ipliğin şiş aracı ile kendi üzerine bükülüp, kıvrılarak oluşturduğu ilmeklerle tutturulması tekniğidir. Örücülük sanatı içinde önemli bir yere sahip olan ve bu teknikle yapılan, aynı zamanda geleneksel özellik taşıyan sanat çorap örücülüğüdür (Akpınarlı, 1997:157). Anadolu'da çorap örücülüğünün yanı sıra patik örücülüğü de yapılmaktadır.

El örmesi patikler, çorap üzerine veya çorapsız giyilebilen, ayak bileği dâhil ayağı saran, pratik, konçsuz bir giyim parçasıdır (Özkahveci, 2001:12). Birçok yörede soğuktan korunma ya da süslenme amaçlı, ev içinde veya ayakkabı içine giyilmektedir. Patik; burun, taban, ayaküstü, konç bölümlerinden oluşmaktadır (Çaylı, 2016:64). Geleneksel el örmesi patikler; renk, biçim ve kompozisyondaki uyum ve estetik, işlevsel olmasının yanı sıra sanatsal değerler taşımaktadırlar. Örücülük alanında yapılan ürünler incelendiğinde; onlarda estetiği yaratan unsurlar; renk, doku, desen, oran, kompozisyon, biçim, armoni gibi temel sanat ilkeleridir (Atay, 1997: 58).

3. ANADOLU EL ÖRÜCÜLÜĞÜNDE MOTİFLER

Geleneksel el örgüsü çorap ya da patikler üzerindeki motifler el sanatları açısından ayrı bir zenginliğe sahiptir. Akpınarlı ve Ortaç (2008:645) motiflerin “Ana-

dolu'da iletişim anlamında, bir diğer dil ve duygu" olduğunu ve “geçmişini, kültürünü, din ve geleneklerini anlatmada sembollerin dilinin önemli” olduğunu ifade etmektedir. Anadolu kadınının el emekleri ile ortaya koydukları tüm el sanatı ürünleri olduğu gibi çoraplar ve patikler Anadolu'nun somut olmayan kültürel miraslarındanıdır.

Patik konç kısmının olmamasından dolayı çoraptan farklı özellik göstermektedir (Sancak, 2001:18). Bununla birlikte Anadolu'da patik örmekte kullanılan teknik, renk, desen ve kompozisyon, çoraptan farklı özellikler göstermez. Doğa, insan, hayvan, bitki ve cansız nesnelere, harflere ve sembollere elde edilen motifler hem çoraplarda hem de patiklerde görülebilir. Patik ören kişinin örgüde kullanmak için seçtiği iplik ve şiş kendi tercihi kalmıştır.

Görsel 1: Patik ören kadın, (Yıldırım, 2017)

El örücülüğünde motif türleri bitkisel, geometrik, figürlü, nesneli ve sembolik bezemeler olarak sınıflandırılmaktadır. Geometrik bezemeler, enine ve boyuna düz, çapraz, verev, zikzak çizgiler, üçgen, kare, altıgen vb. formların yüzeyi bazen tamamen kaplamasıyla, bazen de motifler oluşturmasıyla yapılan desenlerdir. Örgüde kavisler tekniğe uygun olmadığı için bitkisel, figürlü, nesneli ve sembolik motiflerde geometrik düzen içinde ele alınmaktadır (Akpınarlı, 2008:151). Bitkisel bezemeler, doğada var olan çiçek, yaprak, ağaç, meyve gibi bitkilerden meydana gelir (Köklü, 1997:74). Figürlü bezemeler, insan, hayvan gibi canlı varlıkların bütünü veya el, ayak, göz, kanat gibi vücudun bir kısmını ifade eder (Akpınarlı, 2008:152). Nesneli bezemeler, muska, çengel, kandil, küpe, ayna, gerdanlık, çakmak

gibi bir eşyanın tamamının veya bir kısmının ele alındığı motiflerdir (Bağcı, 2015: 767). Sembolik (soyut) bezemeler ise, düz, verev çizgilerden, karelerden, üçgenlerden ve çok kenarlı yüzeylerden meydana gelen ve ören kişinin iç dünyasını yani sevgi, hasret, üzüntü, sitem, mutluluk gibi duyguları ve toplumsal olayları ifade eden motiflerdir. Bazı motifler isimlerini yaşanan olaylardan esinlenerek almıştır. Gelin yanağı, sevdim alamadım, gelin öldüren gibi (Akpınarlı, 2008:152).

4. YÖNTEM

Bu araştırma etnografik desende yapılmış nitel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini Adıyaman ili geleneksel patik örücülüğü ürünleri ve bunlarla ilgili yazılı ve sözel kaynaklar oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini 5 köyde erişilen toplamda 30 patik örneği oluşturmaktadır. Araştırma verileri literatür taraması, görsel analiz, mekanik gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleri yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için Adıyaman ili Merkez İlçesine bağlı olan Davuthan Köyü, Küllüm Köyü, Karagöl Köyü, Payamlı Köyü ve Tekpınar Köyü'nde alan araştırması yürütülmüştür. Araştırma bulguları olarak incelenen patiklerin, motif detayları ve motif özellikleri sunulmuştur.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Adıyaman İli Merkez ilçesine bağlı olan 5 köyde yürütülen alan araştırmasında kaydedilen 30 adet patik örneklenmektedir. Etnografik araştırma sırasında bulunan patiklerdeki yöresel motifler incelendiğinde bitkisel bezeme, figürlü bezeme, nesneli bezeme, sembolik bezeme ve geometrik bezeme türlerinin bulunduğu görülmektedir (Tablo 1).

İncelenen patiklerde mevcut toplam 116 motifin % 60 oranında (70 motif) geometrik bezemeleri; % 14,5 oranında (17 motif) bitkisel bezemeleri; % 14 oranında (16 motif) figürlü bezemeleri; % 9 oranında (10 motif) nesneli bezemeleri ve % 2,5 oranında (3 motif) sembolik bezemeleri içerdiği saptanmıştır. Geometrik bezemeler düz çizgi (% 34; 24 motif); paralel çizgi (% 27; 19 motif); kare (% 14; 10 motif); verev çizgi (% 10; 7 motif); üçgen (% 9; 6 motif) ve zigzag (% 6; 4 motif) motiflerinden oluşmaktadır. Bitkisel bezemeler yaprak (% 41; 7 motif); çiçek (% 30; 5 motif); kiraz (% 18; 3 motif); yonca (% 6; 1 motif) ve çilek (% 6; 1 motif) motiflerinden oluşmaktadır. Figürlü bezemeler göz (% 38; 6 motif); koçboynuzu (% 25; 4 motif); balıksırtı (% 19; 3 motif); kurtizi (% 6; 1 motif); kelebek (% 6; 1 motif) ve kuş (% 6; 1 motif) motiflerinden oluşmaktadır. Nesneli bezemeler çengel (% 70; 7 motif); tarak (% 20; 2 motif); ve muska (% 10; 1 motif) motifinden oluşmaktadır. Sembolik bezemelerden 3 motif kalp olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada belirlenen el örgüsü motifleri aşağıda açıklanmaktadır.

5.1-Geometrik Bezemeler

Çizgi: Düz, paralel zigzag ve verev olarak %77 oranında toplam 54 motifte görülmüştür. Geometrik motifler arasında çizgi motifi kombinasyonları sıklıkla görülmektedir. Genellikle halı ve kilimlerde kenar, bordür bölümlerinde sıkça rastlanır. Çizgi motifleri örücülük ve işleme sanatında da bezeme kenarlarında yer almaktadırlar. Çizgi örücülükte düz çizgi, zikzak çizgi, verev çizgi, kırık çizgi, kıvrımlı çizgi, sığır sidiği ve su yolu olarak da ele alınmaktadır.

Görsel 2-Araştırmada elde edilen çeşitli çizgi örnekleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Tablo 1: Patiklerdeki Bezeme Türleri

Bezeme Türü	Geometrik Bezeme					Bitkisel Bezeme					Figürlü Bezeme					Nesneli Bezeme		Sembolik Bezeme			
	Kare	Düz Çizgi	Üçgen	Zikzak Çizgi	Paralel çizgi	Verev çizgi	Yaprak	Yonca	Çiçek	Kiraz	Çilek	Koçboynuzu	Kurt izi	Kelebek	Kuş	Balıksırtı	Göz	Tarak	Çergel	Muska	Kalp
Örnek 1	X				X	X							X								
Örnek 2	X				X														X		
Örnek 3	X										X								X		
Örnek 4	X	X				X					X						X				
Örnek 5												X									
Örnek 6	X				X													X			
Örnek 7	X				X	X	X	X								X			X		
Örnek 8									X												
Örnek 9	X				X			X													
Örnek 10	X	X	X	X	X	X											X		X		
Örnek 11	X				X																X
Örnek 12	X		X				X	X									X				
Örnek 13	X	X				X											X				
Örnek 14	X	X	X	X	X	X											X				
Örnek 15	X	X			X																X
Örnek 16	X	X			X		X														
Örnek 17								X													
Örnek 18	X				X																X
Örnek 19								X													
Örnek 20							X	X											X		
Örnek 21	X												X								
Örnek 22	X				X										X		X				
Örnek 23	X	X			X														X		
Örnek 24	X	X			X		X		X												
Örnek 25	X				X	X					X				X						
Örnek 26	X	X	X		X						X					X		X			
Örnek 27	X	X	X		X																
Örnek 28	X						X	X													
Örnek 29	X				X		X			X											
Örnek 30	X	X	X		X															X	
TOPLAM	10	24	6	4	19	7	7	1	5	3	1	4	1	1	1	3	6	2	7	1	3
GENEL TOPLAM=116																					

Kare: Tüm geometrik motifler genelinde ikinci sıklık oranına sahip bezeme türüdür. %14 oranında 10 motifte görülmüştür. Kare sembolü, göğü temsil eden daire ve üçgene kıyasla, Yeri yani yeryüzünü, tezahür alemini temsil eder. Daire ve kare sembollerinin bir karşıtlık gösterecek tarzda yer aldığı birçok Hindu, Çin ve Babil tasvirlerinde bu sembol ifade edilir (Salt, 2010: 195). Kare örücülükte dörtgen, eşkenar dörtgen olarak ele alınmakta ve baklava ya da baklava dilimi olarak nitelendirilmektedir.

Görsel 3-Araştırmada elde edilen çeşitli kare örnekleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Üçgen: Bu motif ise %9 oranında ve 6 motif olarak saptanmıştır. Üçgen, üç köşe ve üç kenardan oluştuğu için üç rakamının biçimsel sembollerinden biridir. Üçgen birçok uygarlığın alfabesinde bir harf ve bir karakter olarak yer almıştır. Orhon ve Yenisey yazıtlarında ve Proto-Türklerin runik alfabesinde de kullanılmıştır. Üçgen sembolü, Uygur geleneğinde kutsal dağ, Maya geleneğinde ışığın ve tohumun, Kalde geleneğinde ise yüce ışığın ve nurun sembolüdür. Üçgen sembolü kimi zaman birçok şekilden oluşan bir diyagramın parçası olacak şekilde kullanılmaktadır. Bu kombine sembollerden bazıları; çift üçgen, birbirine geçmiş iki üçgen (altı uçlu yıldız), içi dairesel üçgen, içi küçük dik üçgenlerle bölünen üçgen, altında kare olan üçgendir (Salt, 2010: 345-347). Üçgen kendi aldığı şeklin geniş ölçüsüne bağlıdır, fakat üçgen sihirli ya da mistik bir simgeselliğe sahip olmuştur (Gardin ve Olorenshaw, 2014: 630).

Görsel 4-Araştırmada elde edilen çeşitli üçgen örnekleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

5.2-Bitkisel Bezemeler

Yapraklar: Araştırmada yaprak motiflerine yaprak ve yonca olarak %47 oranında 8 motifte rastlanmıştır. Selçuklu sanatında geometrik üslubun hakimiyeti yüzünden gelişmemiş olan yaprak ve hatayiler, Osmanlı döneminde önem kazanmış, 16. yüzyılda en mükemmel şeklini bularak altın dönemini yaşamıştır. Yaprak hatayı grubundaki penç, gonca, hatayı gibi motifleri meydana getiren ve desen içinde önemli yeri olan temel motiflerdendir (Taşkale, 1991: 28).

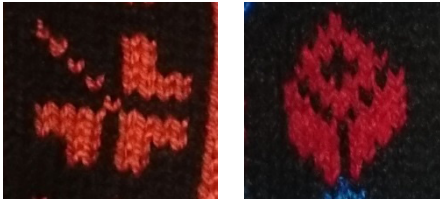

Görsel 5-Araştırmada elde edilen çeşitli yaprak motifleri örnekleri, Adıyaman, 2017

(Yıldırım, 2017)

Çiçekler: Çiçek motiflerine yaprak ve yonca olarak %30 oranında 5 motifte rastlanmıştır. Çiçekler stilize edilmiş çiçekler, yarı stilize olanlar ve naturalist çiçekler olmak üzere 3 grupta toplanabilir. Stilize edilmiş çiçekler; Çin ve Orta Asya'nın etkisi altında oluşan, çoğu zaman kökeni belli olmayacak derecede stilize edilmiş çiçek ve yapraklardır (Biol ve Derman, 1991: 65). Yarı stilize çiçekler; tabiattakine yakın türleri belli olacak şekilde stilize edilmiş çiçeklerdir. 15. yüzyıl sonlarından itibaren Mushaf'ların süre başı tezhiplerinde, ufak çiçekli ot kümeleri şeklinde görülen yarı stilize çiçekler, yerlerini 16. yüzyılın ilk yarısından sonra bahçe çiçekleriyle yapılan yeni bir süsleme üslubuna bırakır. Yarı stilize çiçekler genellikle lale, karanfil, haşhaş, gül, sümbül, hasekiküpesi, menekşe, nergis gibi bahçe çiçekleridir (Mahir, 1990: 6).

Görsel 6-Araştırmada elde edilen çeşitli çiçek motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Ağaçlar ve Meyveler: Araştırma bulgularında ağaç motifine hiç rastlanmamış, ancak kiraz ve çilek olarak %24 oranında ve 4 motifte meyve motifleri görülmüştür. Yapraklarda ve çiçeklerde olduğu gibi pek çok çeşitleri olan ağaç örneklerinin Türk Süslemeciliğinde önemli bir yeri vardır. Özellikle beş çeşit ağaç süslemesine çok sık rastlanmaktadır. Servi ağacı, bahar dalları (çiçek açmış ağaçlar), hurma ağacı, hayat ağacı, meyveleri belirtilen meyve ağaçları (Taşkale, 1991, s. 28). Bu motiflerden en çok kullanılan hayat ağacı Sürekli değişim ve gelişim içinde yaşayan evreni sembolize eder. Evrenin üç elementini, toprağın derinine inen kökleriyle yeraltını, alt dalları ve gövdesiyle yer yüzünü, ışığa yükselen üst dallarıyla cenneti birleştirir. Servi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmye, kayın, nar meşe vb. Ağaçlar değişik toplumlarda hayat ağacının sembolüdür. Anadolu motiflerinde can ağacı olarak da nitelendirilir; ölümsüzlüğün sembolüdür (Erbek, 2002: 108).

Görsel 7-Araştırmada elde edilen çeşitli meyve motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

5.3-Figürlü Bezemeler

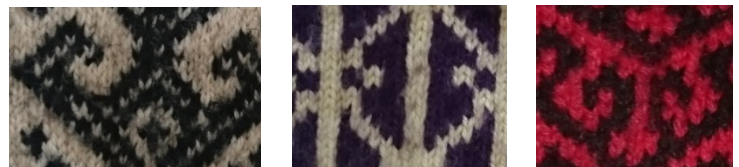
Göz: Araştırmada en çok bulgularanan figürlü bezemelerdir (%38; 6 motif). Fizyolojik işlemi görsel algı organı olmak olan göz, aynı zamanda entelektüel algının sembolü olarak da anılmaktadır. İnsan gözü iyi niyetli bakışlar taşıyabileceği gibi, zaman zaman kötü niyetlerin aktarıldığı bir araç olarak da kullanılabilir. Kötü niyetli nazarlar taşıyan gözün verebileceği za-

rarın önlenmesinin en kısa ve etkin çaresinin de yine gözün kendisi olduğu kabul edilmektedir (Erbek, 2002: 128). Göz sembolünün eski mısır geleneğinde önemli bir yeri vardır. Genel anlamda bilginin kaynağı olarak kabul edilir. Hristiyanlıkta kullanılan üçgen içindeki göz sembolünün kökeni yine Eski Mısırdır (Salt, 2010: 136). Geometrik üçgen motif, en basite indirgenmiş stilize göz formudur. Anadolu dokumalarında ve el sanatlarında göz motifleri üçgenin yanında kare, eşkenar dörtgen, dikdörtgen, haç, yıldız, şekillerinin geometrik uygulamalarıdır. (Erbek, 2002: 128).

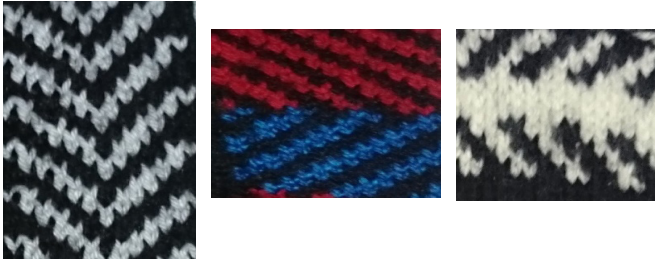
Görsel 8-Araştırmada elde edilen çeşitli göz motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Koçboynuzu: Araştırma bulgularında en %25 oranında 4 motifte rastlanan motif koçboynuzu olmuştur. Bereket, kahramanlık, güç ve erkeklik sembolüdür. Anadolu kültüründe Ana tanrıçadan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Boynuzlu hayvanlar güçlerini gösterirken boynuzlarını kullanmaktadırlar. Bu nedenle boynuz sembolünün olduğu tüm geleneklerde gücün, kudretin sembolü olarak kullanılmaktadır (Salt, 2010:73). İnsanlık tarihinde, güç kuvvet timsali olan erkekle özdeşleştirilmiştir. Anadolu el sanatlarında boynuz sembolünün olduğu motiflere dokuma yapan kadınlar, koçlu yanış, gözlü koç, boynuzlu yanış, koçbaşı, koçboynuzu gibi isimler vermişlerdir. (Erbek, 2002:36). Dokuma da olduğu gibi el örmeşi çoraplarda da bu isimler verilen motifler kullanılmıştır.

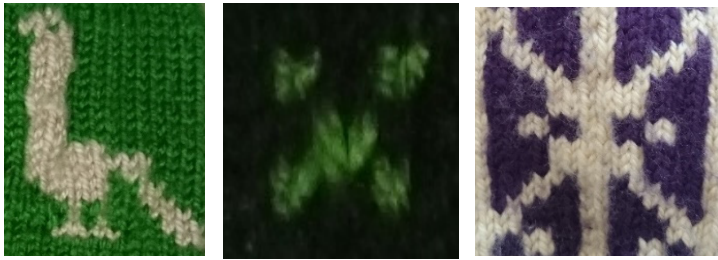
Görsel 9-Araştırmada elde edilen çeşitli koçboynuzu motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Balıksırtı/ Balık: Araştırmada balıksırtı %19 oranında 3 motifte görülmüştür. Balık doğurgan bir hayvan ve şekli erkek cinsel organına benzediği için cinsellik ve bereketin sembolüdür (Gardin ve Olorenshaw, 2014: 345).

Görsel 10-Araştırmada elde edilen çeşitli balıksırtı motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Kuş : Anadolu sembolizminde kuş motifi ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kuş bazen mutluluk, sevinç, sevgi, bazen ölen kişinin ruhudur. Kadın ile özdeşleşmiş, kutsaldır, özlem ve haber beklentisidir. Kuvvet ve kudreti simgeler (Erbek, 2002: 200).

Görsel 11-(solda) Araştırmada elde edilen kuş motifi, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Görsel 12-(ortada) Araştırmada elde edilen kurtizi motifi, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Görsel 13-(sağda) Araştırmada elde edilen kelebek motifi, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Kurt İzi: İnsanlar kurt ve canavar gibi yırtıcı hayvanlardan korunmak için bu motifi kullanmışlardır. "Tarih öncesi zamanlarda, insanlar tehlikeli hayvanlardan kendilerini korumak için, bu hayvanları taklit etmenin ve ya onlara benzeyen şekiller yapmanın doğru olduğuna inanmışlardır." (Akpınarlı ve Ortaç, 2008: 648; Güler ve vd., 2010: 31).

Kelebek : Kelebek ruhun sembolü anlamına gelmektedir. Kelebeğin yaşam evreleri insan hayatının farklı durumlarını çağrıştırır: Kurtçuk dönemi hayatı, krizalit mezarı, kelebek ise ruhun yeniden doğuşunu temsil etmektedir. Kelebeğin geleneksel görüntüsü Müslüman sembolizminde, alevler tarafından büyülen-

mektir. Aşık görüntüsündeki kelebeğin kendisinde yok olacağını bilse de heyecan ve isteğinin sayesinde yine de büyülenir (Gardin ve Olorenshaw, 2014: 345).

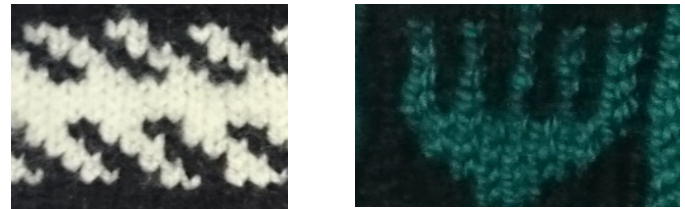
5.4-Nesneli Bezemeler

Çengel : Araştırma bulgularında %70 oranında 7 motifte çengele rastlanmıştır. Kötü gözün etkisini yok etmek amacıyla kullanıldığı gibi dişil ve eril kavramlar arasında bir köprü anlamında da kullanılmıştır. Nakışlı Anadolu çoraplarında "gönül çengeli" adını almıştır. Kadının kocasına ördüğü çorapta ve genç kızın sevgilisine ördüğü çorapta çiftin birbirine bağlılığını sembolize eder (Erbek, 2002: 102).

Görsel 14-Araştırmada elde edilen çeşitli çengel motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Tarak : Araştırmada %20 oranında ve 2 motif olarak rastlanmıştır. Evlenme, nazar ve bereket sembolü olarak ifade edilmektedir (Akpınarlı ve Ortaç, 2008:648; Güler vd., 2010:30).

Görsel 15-Araştırmada elde edilen çeşitli tarak motifleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

Muska: Araştırmada 1 motif olarak bulunmuştur. Kıskançlık ve haset gibi psikolojik duyguların yarattığı vurucu kuvvettin, ruhun dışa açılan iki noktası arasından yani gözelerden fişkirarak kurbanına isabet ettiği inancı vardır. Göze gözle karşı koymak gözden çıkış yolu bulan bu vurucu kuvvetin zararından korun-

manın tek çaresi olarak düşünülmüştür. Rengi ve biçimi gözü andıran her nesne nazarı uzaklaştırıcı muska olarak kullanılmıştır. Taşıyan insanı tehlikelerden koruduğu, büyü ve dini bir gücü ifade ettiğine inanılan nesnelere. Muska geometrik bir form olan eşkenar üçgenle sembolize edilmiştir (Erbek, 2002: 120; Akpınarlı ve Ortaç, 2008: 649).

Görsel 16-Araştırmada elde edilen çeşitli muska motif örnekleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

5.5-Sembolik Bezemeler

Kalp: Araştırmada 3 motif bulunmuştur. Kalp sembolü pek çok tradisyonda rastlanan bir sembol olmakla birlikte, sembolün özellikle eski Mısır ve İslam tradisyonlarında önemli bir yeri vardır (Salt, 2010:186). Kalp insanın organlarından biridir. Sembol olarak duyguların, aşk ve sevginin ifadesinde kullanılmaktadır.

Görsel 17-Araştırmada elde edilen çeşitli kalp motif örnekleri, Adıyaman, 2017 (Yıldırım, 2017)

6. SONUÇ

Adıyaman yöresinde yapılmış olan etnografik araştırmada 20. yüzyılda örülmüş patiklerdeki motiflere ulaşılmıştır. Yörede rastlanan toplam 30 patik örneği incelenmiş ve çoğunlukla kare, üçgen, çizgi, koçboynuzu, kurt izi, çiçek, kiraz, yaprak, göz, kalp, tarak, çengel, motiflerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmada patik motiflerinden geometrik bezeme bulunanlar arasından çizginin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Genellikle halı ve kilimlerde, örücülük ve işlemede su, kenar bordür olarak çizgisel yerleştirmelere sıkça rastlanır. Düz çizgi, zikzak çizgi, vev çizgi, kırık çizgi, kıvrımlı çizgi, sığır sidiği ve su yolu olarak da ifade edilmektedir. İkinci olarak kare motifinin tanımlandığı görülmektedir. Kare sembolü, göğü temsil eden daire ve üçgene kıyasla, yeri yani yeryüzünü, tezahür alemini temsil eder. Anadolu insanının örücülükte hayatı resmettiğine işaret eder gibi, kare formu örücülükte dörtgen, eşkenar dörtgen veya baklava, baklava dilimi olarak sıklıkla görülmektedir. Araştırmacılar geometrik bezemelerin yoğun çıkmasının el örgüsünde geometrik form yaratma eğilimine ve Selçuklu sanatında var olan ve alt benlikte Anadolu insanına işlemiş olan yüksek sanatsal geometrik formun hakimiyetinin devamı olarak nitelendirmektedir.

Bitkisel motiflerden yaprak ve yonca motifleri, çiçek ve meyve motiflerinin örme patiklerde sıklıkla bulunduğu görülmüştür. Yaprak ve hatayiler, çiçek motifleri Osmanlı döneminde önem kazanmış, 16. yy.'da en mükemmel şeklini bularak altın dönemini yaşamıştır olmasına rağmen alan araştırması sırasında köylerde rastlanan yaprak, çiçek ve diğer bitkisel unsurların patiklere aktarılmasının Anadolu insanının çiçek, yaprak, meyve kısacası tabiat ile iç içe yaşaması ve bunun el örücülüğü sanatına yansması olarak düşünülmektedir.

Figürlü motiflerde en sık örülenin göz motifi olması Anadolu insanının nazar inancına sıkı sıkıya bağlı olduğunu düşündürmektedir. İnsan gözü iyi niyetli bakışlar taşıyabileceği gibi, zaman zaman kötü niyetlerin aktarıldığı bir araç olarak da kullanılabilir. Kötü niyetli nazarlar taşıyan gözün verebileceği zararın önlenmesinin en kısa ve etkin çaresinin de yine gözün kendisi olduğu kabul edilmektedir. Anadolu dokumalarında ve el sanatlarında göz motifleri üçgenin yanında kare, eşkenar dörtgen, dikdörtgen, haç, yıldız, şekillerinin geometrik uygulamaları şeklinde de görülebilmektedir. Figürlü motiflerden ikinci kullanılan koçboynuzu motifi olduğu tespit edilmiştir. Koçboynuzu yüzyıllardan beri Anadolu'da bereket, kahraman-

lık, güç ve erkeklik sembolüdür. Anadolu kültüründe Ana tanrıçadan sonra ya da onunla birlikte kullanılan bir motiftir. Balıksırtı doğurganlık, bereketi; Kuş ise bazen mutluluk, sevinç, sevgi, bazen ölen kişinin ruhudur. Kadın ile özdeşleşmiş, kutsaldır, özlem ve haber beklentisidir. Kuvvet ve kudreti simgelemektedir.

Nesneli bezemelerde ise en yoğun olarak çengel kullanılmıştır. Çengel kötü gözün etkisini yok etmek amacıyla kullanıldığı gibi, aile birlikteliğini, sevdayı, aşkı, dişil ve eril kavramlar arasında bir köprü anlamında da kullanılmıştır. Kadının kocasına ördüğü çorapta ve genç kızın sevgilisine ördüğü çorapta çiftin birbirine bağlılığını sembolize etmektedir. Tarak evlenme, nazar ve bereket sembolü olarak Anadolu sembolizminde geçmektedir. Muska ise nazardan ve kötülükten koruyucu olarak kullanılmıştır. Taşıyan insanı tehlikelerden koruduğu, büyü ve dini bir gücü ifade ettiğine inanılan nesnelerdir.

Sembolik bezemelerden sevdayı, aşkı ifade eden kalp motifi görülmüştür. Sembolik bezemelerin daha az çıkması durumu ise iletişim kanallarının genişlemesi ile kişilerin duygu ve düşüncelerini açıklamak için dolaylı yolları tercih etmek durumunda olmadıkları günümüz koşullarında geleneğin yer değiştirmesi olarak yorumlanmıştır.

Ayrıca kültürel bir miras olan ve el örücülüğünde önemli bir yere sahip olan patik örücülüğünün yöresel özellik gösteren seçkin motif, renk ve kompozisyonları ile örücülük teknikleri bu tarz araştırmalarla kayıt altına alınmalı ve bu araştırmaların sonuçlarından özgün tekstil tasarımları oluşturulması konusunda yararlanılmalı ve el sanatlarının sürdürülmesine katkıda bulunulmalıdır.

KAYNAKLAR

Akpınarlı, Hatice Feriha ve Ortaç, Hülya Serpil. "Sivas El Örgüsü Çorapların Motif Ve Kompozisyon Özellikleri" Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (27-30 Ekim 2008): 639-655.

Akpınarlı, Hatice Feriha. "Akşehir El Örgü Çoraplarında Motif Ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi" I. Uluslararası Selçuklu' dan Günümüze Ak-

şehir Kongresi Ve Sanat Etkinlikleri (20-21 Kasım 2008): 147-156.

Akpınarlı, Hatice Feriha ve Özkahveci, Gülşen. Samsun İli El Örücülüğünün Teknik, Motif Ve Kompozisyon Özellikleri, Ordu: Karadeniz Bölgesi 1. El Sanatları Sempozyumu (3-5 Kasım 2006): 125-128.

Akpınarlı, Hatice Feriha. Geleneksel El Örgüsü Çoraplardan Çağdaş Yaklaşımlar, Türkiye'de El Sanatları Geleneği Ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyum Bildirileri Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1861 (1997): 157-162.

Aman, Fatih. "Bronislaw Malinowski' nin Kültür Teorisi" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21.1 (2012): 135-151.

Atay, Ayten. Örücülük, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1997.

Bağcı, Vildan. Samsun İli Vezirköprü İlçesi El Örgüsü Patik Ve Çorapların Teknik Ve Desen

Özellikleri, Osman Köse (Ed.), Geçmişten Günümüze Samsun / Canik Ve Değerleri,

Cilt II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları 7 (2015): 765-769.

Biol, İnci A. Derman, Çiçek. Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1991. Çaylı, Gülfizar. "Isparta İli Elele Derneği Kültür Evindeki El Örgüsü Patikler Ve Çoraplar" Kalemşi Dergisi, 4. 8 (2016): 59-96.

Gardin, N., Olorenshaw, R. "Petit Larousse Des Symboles" Larousse Semboller Sözlüğü, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.

Erbek Mine. Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Güler, Mediha; Akpınarlı, Hatice Feriha; Ortaç, Hülya Serpil; Büyükyazıcı, Meral; Erkaplan, Emel; Kurt, Gülten. Hemşin Çamlıhemşin El Örgüsü Çoraplar, Ankara: Hazar Reklam Matbaacılık, 2010.

Kartarı, Asker. Nitel Düşünce Ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım, Moment Dergi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi 4. 1, (2017): 207-220.

Köklü, Vildan. Çankırı İli Kızılırmak İncesine Ait Birkaç Köyde Bulunabilen El Örgüsü Çorap

Örnekleri Ve Yeni Tasarımlar, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi

Üniversitesi, 1997.

Kurt, Gülten. "Yozgat İli Örgü Atlası Çorap Ve Patik Örnekleri" Yozgat: I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt III. (05-07 Mayıs 2016): 497-506.

Mahir, Banu. "İkinci Bâyezid Dönemi Nakkashanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına Katkıları" Ankara: Türkiyemiz Dergisi 60 (Şubat 1990): 4-13.

Onuk, Taciser. Osmanlı'dan Günümüze Oyalar, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 331, 2005.

Özkahveci, Gülşen. Kastamonu İli Merkez El Örgüsü Patik Motiflerinin Giysi Tasarımlarının Uygulanması, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2001.

Öztürk, İsmail. "El Sanatı Ürün, Kültürel Değişim Ve Turizm İlişkisi" Kahramanmaraş: Uluslararası Türk Ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyumu, Cilt II. (18-20 Nisan 2013): 155-158.

Salt, Alparslan. Semboller Ansiklopedi, İstanbul: Ruh Ve Madde Yayınları, 2010.

Sancak, Hatice. Sakarya İli Akyazı İlçesi Patik Örucülüğü ve Yeni Tasarımlar, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2001.

Taşkale, Faruk. "Fatih Divanı" İstanbul: Antik Dekor Dergisi 13, (1991): 28-31.

Göçer, Ali. "Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine" Türk Dili, (2012) 04.03.2018.

www.tdk.gov.tr

İnternet: URL 1, <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Tüm görseller:

Yıldırım, Rabiha, Araştırmacı Arşivi Görsel 1-17, Adıyaman 2017.

*Bu araştırma 29- 31 Mart 2018 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 6. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş, Kongre Özet Bildiriler kitabında özeti yayınlanmıştır.